

Олена Станіславівна Монке,

кандидат педагогічних наук,

доцент кафедри сімейної та спеціальної педагогіки і психології,
Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського»,
вул. Ніщинського 1, м. Одеса, Україна**Катерина Євгенівна Ковальова,**студентка 2 курсу факультету дошкільної педагогіки та психології,
Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського»,
вул. Ніщинського 1, м. Одеса, Україна**К. Д. УШИНСЬКИЙ: ХРИСТІЯНСЬКА СУТНІСТЬ МОРАЛЬНО-ДУХОВНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ**

У статті розкрито філософсько-педагогічні підходи середини XIX – початку XX століття щодо сутності, предмета і функцій духовно – морального виховання особистості. Проаналізовано ідеї К. Д. Ушинського щодо морально-духовного виховання дошкільників як представника релігійно-педагогічного підходу. Зокрема, висвітлено його ідею морально-духовного виховання дітей на національно-культурних традиціях, особливістю яких є християнський вектор, а центральною гранню розвиток мовлення через прилучення дошкільників до скарбів національної літератури.

Ключові слова: К. Д. Ушинський, морально-духовне виховання, дітей дошкільного віку, релігійно-педагогічний підхід, християнська сутність, художня література.

У вирішенні актуальної проблеми морально-духовного виховання дошкільників заслуговує уваги науково-педагогічний досвід педагогів минулого. Особливо важливим є педагогічні ідеї К. Д. Ушинського, зокрема його погляди щодо сутності морально-духовного виховання особистості.

Сучасними вченими (В. Ворожбіт [4, с. 107 – 118]; І. Сіданич [7]; О. Стьопіна [9]; О. Сухомлинська [10] та ін.), які досліджували ідеї просвітників і педагогів середини XIX – початку XX століття, визначено різноманітні філософсько-педагогічні підходи щодо сутності, предмета і функцій духовно-морального виховання. З-поміж них виокремлено: *матеріалістичний підхід* (К. Вентцель [3], Б. Грінченко, М. Драгоманов, М. Пирогов [10] та ін.), який «розкриває сутність духовно-морального виховання у контексті педагогічного натуралізму, узгоджений із сучасним нормативним полем загальної освіти і педагогічними вимогами до організації освітнього процесу загалом, і виховання дітей у закладах освіти, зокрема, дає змогу педагогічній ретроспекції узагальненого досвіду» [4, с. 107–118]; *ідеалістичний підхід* (А. Анастасієв, М. Демков, О. Духнович, К. Победоносцев та ін.), що ототожнює релігійний і духовний початок морально-духовного виховання, розглядаючи перший як засіб духовного просвітлення людини, і пов'язаний з орієнтацією морально-духовного виховання на формування цінностей, моральності як основи духовного життя; *релігійно – педагогічний підхід* (К. Ушинський, П. Юркевич, С. Миропольський, В. Зеньковський та ін.). Представники означеного підходу розглядали сенси морально-духовне виховання як наближення особистості до виховного ідеалу Христа. Релігійно-

педагогічний напрям передбачав орієнтування у сутності і шляхах реалізації морально-духовного виховання дітей, розкриття і осмислення сенсу буття людини. Морально – духовне виховання представниками релігійно-педагогічного напрямку розглядалося в інтегративній єдності з естетичним.

Розглянемо ідеї К. Д. Ушинського, як представника релігійно-педагогічного підходу, до морально-духовного виховання дошкільників.

Морально – духовне виховання, на думку К. Д. Ушинського, повинно спрямовуватись на піднесення «серця дитини» як центру духовного життя. Морально-духовне виховання, за його словами, організований, зовнішній і внутрішній цілеспрямований, комплексний щодо почуттів, бажань, думок дитини вплив педагога і батьків на духовно – моральну сферу особистості, є складником творення її духовного образу. Морально – духовне виховання ґрунтується на певній системі цінностей, що закладена в змісті освіти й актуалізується позицією педагога.

Основою морально – духовного виховання представниками релігійно – педагогічного підходу було визначено абсолют віри і значущість релігійних почуттів. К. Д. Ушинський стверджував, що потреба віри, релігійності, духовного самовдосконалення є вродженою. Особливо виразно вроджені потреби спостерігаються у дітей. Тому їх слід облагороджувати, розвивати, наповнювати християнським змістом [11, с. 292]. В освіті й вихованні, – зауважував К. Д. Ушинський, треба слідувати традиціям православної віри, яка є запорукою національного розвитку й прогресування в розвитку держави: «...У християнстві є і буде завжди джерело відродження народів, хоч би в якому стані вони не були завдяки їх історичній долі» [11, с. 305].

К. Д. Ушинський розумів духовність як зумовлене народним світоглядом й кероване вірою прагнення людини до найвищого авторитету православної віри, що визначалася системоутворювальним чинником цінностей, завдяки яким людина може досягти гармонії власних особистісних і суспільних інтересів, що стосуються естетичного, морального, громадянського, родинного та інших сфер життя людини. Головна мета народного виховання – націлити людину на шлях прагнення до постійного самовдосконалення, устремління до найвищого авторитету, аби вона, будучи від природи доброю і злою, прагнула стати кращою [11].

Як апогей виховного ідеалу представниками релігійно – педагогічного підходу до морально-духовного виховання розглядалась добродійність, добродійна діяльність. Об'єднуючим елементом у системі цінностей виступила любов як вчинок. Функції, які мало виконати морально – духовне виховання полягали у забезпеченні суспільного спокою, загального миру, виховання пошани до батьків, старших, священика [11].

К. Д. Ушинський писав про важливість виховання дітей на національно – культурних традиціях. Особливістю національного морально – духовного виховання є її християнський вектор, адже відомо, що релігійність є ментальною рисою українського народу. Духовність українців неможливо уявити без християнських моральних цінностей. Освіта і виховання підростаючого покоління з давніх-давен були і нині є сферою суспільного буття, де інтереси держави і церкви перетинаються [1, с. 49]. Аналіз традиційних освітніх систем показує, що релігійні уявлення, педагогічні та філософсько – антропологічні за своєю суттю, були концептуальною базою щодо теорії і практики навчально-виховного процесу протягом багатьох століть. Історично виховання українських дітей виховання завжди було глибоко християнським, і церква відігравала в ньому важливу роль. Виховання моральної та духовної особистості вважалося головним орієнтиром ще з часів прийняття християнства Київською Руссю. Тоді церква активно впливала на політичне та культурне життя держави.

На засадах християнства базувалася українська народна педагогіка і національна філософія. Палкі прихильники і пропагандисти ідеї християнського виховання наголошували на тому, що істини християнства є вічними, завершеними, і саме їх необхідно впроваджувати у процес виховання.

Християнське виховання дошкільників є так само формуванням духовності особистості, за якого необхідними чинниками є як релігійні, так і високоморальні світські ціннісні орієнтири. Саме вони закладають могутнє підґрунтя довшої духовно багатій дорослої людини.

Так, Н. Химич окреслює переваги християнських духовно – моральних цінностей над світською мораллю: «1. Християнські цінності є найбільш стійкими, універсальними, не підвладними соціально-політичним впливам, тоді як світська

мораль є змінною. 2. У християнстві завжди існує морально-категоріальний імператив, що орієнтує на внутрішнє творення, вдосконалення душі, сприяє вихованню стійких моральних рис і переконань. Християнські етичні норми (на відміну від світських) не виглядають нав'язаними ззовні, адже вони звернені до совісті, діють як внутрішнє переконання людини, як реалізація її свободи. Отже, християнські цінності дають чітке, глибинне, усвідомлене розуміння Добра та спрямовують особистість на шлях служіння Добру. 3. Християнські цінності як фундамент базових загальнолюдських цінностей і невід'ємний складник релігійної культури є стрижнем духовної культури нації. Історично доведено: втрата релігійності веде до загибелі цивілізації. Релігія висуває цілком конкретні зобов'язання перед людською мораллю...

4. Християнство розкриває значення поняття справжнього гуманізму, на відміну від світського, об'єктивного, який виховує споживацтво, підміняє Творця людиною. Християнський гуманізм визнає гідність людини як образу й подоби Божої, як найвищого Його творіння на землі. Християнський гуманізм, де центром світобудови є Творець, має стати основою виховання. 5. Перевага християнської моралі над світською – в тому, що у християнстві є єдине джерело, носій етичних норм – Господь. Тому християнська мораль абсолютна, не потребує доведення як світська, її норми є сталими й вимірюються єдиними вимогами, які йдуть від Творця до Його творіння та сприяють набуттю особистістю подоби Божої, тож їх неможливо замінити. Отже, християнські аргументи залишаються найвагомішими...» [13, с. 173–174].

Дошкільний вік – найбільш благодатний для морально-духовного виховання дітей. Не слід виховувати страху перед богом та перевантажувати пам'ять дітей. Треба брати до уваги непостійність, нестійкість, мінливість уваги дітей цього віку. Слід враховувати розвиток душевних сил, фізіологічні, соціологічні та моральні ознаки дошкільного дитинства. Діти старшого дошкільного віку мають надзвичайно живу уяву, люблять багато говорити і сповнені цікавості, водночас вони потребують певних обмежень. Християнська етика і мораль для них – це правила поведінки, встановлені Богом. Діти надзвичайно емоційні і егоцентричні, вони активно пізнають світ, наслідують та імітують дорослих. Навчання і виховання у християнській етиці здійснюється за принципом христоцентризму, тобто у Христі – за принципом: «Живу вже не я, а живе Христос у мені» (Гал 2, 20); через Христа – за принципом: «Без мене ж ви нічого чинити не можете» (Ів. 15, 5); для Христа – за принципом: «бо коли ми живемо, для Господа живемо, і коли ми вмираємо, для Господа вмираємо» (Рим 14,8). «Все бо від Нього, через Нього і для Нього» (Рим, 11, 36).

Центральною гранню у національно – культурному напрямку морально-духовного виховання дошкільників уважаємо розвиток рідної мови через прилучення дошкільників до скарбів усної народної творчості і національної літератури. Так, К. Д. Ушинський підкреслював, що важливо

розвивати в дітей прагнення до досконалості, душевну потребу в прекрасному. Першочергове завдання дорослого – навчити дитину володіти «скарбами рідного слова «...поповнювати словесний запас... згідно з вимогами... рідної мови» [12, с. 241 – 242].

На думку К. Д. Ушинського, дитяче сприйняття не слід обтяжувати передчасним переживанням, яке не знайде свого місця в серці дитини, а лише створить звичку до пустої фрази, що не буде поєднана з пережитим почуттям. Те саме стосується й моралі, яка не повинна триматися на пустих моральних сентенціях. Моральне відчуття повинно діяти лише через пережитий досвід або через літературний твір, у якому описано той чи той моральний вчинок, почуття, думка, які дитина здатна відчути і зрозуміти [11, с. 232].

Саме тому у відборі творів для читання і вивчення не втратила своєї значущості думка, висловлена К. Д. Ушинським: «...Той літературний твір моральний, який змушує дитину полюбити моральний вчинок, моральне почуття, моральну думку, що виражені в цьому творі. Окрім того, будь-яка щира насолода від витонченого є вже саме по собі джерело морального почуття» [цит. за 8, с. 139].

Загалом, ідеї К. Д. Ушинського, так само як й інших культурно-освітніх діячів середини ХІХ початку ХХ століття (Х. Алчевська, Г. Ващенко, М. Вербицький, М. Гоголь, І. Лаврівський, С. Русова, Т. Шевченко, П. Юркевич та ін.) підтверджують християнську сутність морально-духовного виховання. З – поміж моральних якостей

і духовних цінностей, які батьки і педагоги повинні прищеплювати передусім власним прикладом виокремлюють любов, милосердя, справедливість, доброзичливість, щирість, сердечність, патріотизм, працелюбність, релігійні морально-етичні імперативи.

Все це апелює також до художньої літератури як мистецтва рідного слова, й ефективного засобу морального – духовного виховання дошкільників, засвідчує важливість ознайомлення дітей із книгами циклу «Дитяча Біблія», палітрою найкращих художніх творів української літератури, побудованих саме на засадах християнської етики, які мають багатющий потенціал у морально-духовному вихованні дошкільників. З – поміж них і казки та оповідання для читання дітям К. Д. Ушинського («Ранкові промені», «Умій почекати», «Вкупі тісно, а нарізно сумно», «Васька», «Вітівки старої зими», «Курка і каченята», «Бішка», «Козенята і вовк», «Півник із сім'єю», «Кругообіг води в природі» та ін.), які і сьогодні входять до програмного переліку художніх творів дітям дошкільного віку [5], хрестоматійних збірників [2, с. 119], навчально-методичних посібників з художньої літератури для майбутніх вихователів [6, с. 99–109]. Отже, педагогічний досвід щодо християнської сутності морально-духовного виховання особистості й літературна спадщина К. Д. Ушинського, залишаються актуальними і сьогодні та ефективно використовуються у напрямі морально – духовного виховання сучасних дошкільників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабій М. Інкорпорація релігійного компонента в систему державної освіти України: стан, проблеми // Релігійна панорама. – К., 2003. – № 12 (40). – С. 49–53.
2. Богуш А. М. Хрестоматія з духовно – морального виховання дошкільників. /А. М. Богуш, В. А. Сучок. – 2-ге вид. доп. і перероб. – Острог: В – во Національного університету «Острозька академія», 2011. – 234 с.
3. Вентцель К. Н. Основные задачи нравственного воспитания / К. Н. Вентцель, 1896. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://elibr.gnpbu.ru/text/ventsel_osnovnye-zadachi-nravstvennogo_1896/go,4;fs,0/.
4. Ворожбіт В. В. Категорія духовно-морального виховання учнівської молоді в історії вітчизняної педагогічної думки / В. В. Ворожбіт // Теорія і практика управління соціальними системами. Щоквартальний науково-практичний журнал. – Харків. НТУ «ХПІ», 2011– № 4 – 128 с. – С. 107 – 118.
5. Духовно-моральне виховання дітей дошкільного віку: програма з духовно-морального виховання дошкільників: навчально-методичний посібник / Укладачі: Скрипник В. В., Сучок В. Є.: за ред. В. М. Жуковського. – 2-ге вид. доп. і перероб. – Острог: В-во Національного у-ту «Острозька академія», 2012. – 184 с.
6. Монке О. С. Українська література для дітей дошкільного віку: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / О. С. Монке. – Одеса, Видавець М. П.Черкасов, 2010. – 349 с.
7. Сіданіч І. Сутність духовно-морального виховання дітей у вітчизняній педагогічній думці на початку ХХ століття / І. Сіданіч // Теорія та методика управління освітою. – 2012. – № 9. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://tme.umo.edu.ua/docs/9/30.pdf>.
8. Струминский В. Я. Основы и система дидактики К. Д. Ушинского / В. Я. Струминский. – М., 1957. – 215 с.
9. Стьопіна О. Г. Провідні гуманістичні концепції у вітчизняній педагогіці кінця ХІХ – початку ХХ століття./ О. Г. Стьопіна – [Електронний ресурс].– Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum%20/domtp/2008_2/stepina.pdf.
10. Сухомлинська О. В. Українська педагогіка в персоналіях: У двох книгах: навч. посібник / За ред. О. В. Сухомлинської. – К.: Либідь, 2005.– Книга 1.– 622 с.
11. Ушинский К. Д. Собрание сочинений: В 9 т. / К. Д. Ушинский. – М.; Л.: Изд. Академии педагогических наук, 1948. – Т. 1. – С. 290 – 333.

12. Ушинский К. Д. Руководство к преподаванию по «Родному слову» / К. Д. Ушинский // Собрание сочинений: В 11 т. – М.: Л., 1949. – Т.7 – С. 241 – 242.
13. Химич Н. Є Християнські цінності у духовно-моральному вихованні студентів / Наукові записки. Серія «Психологія і педагогіка». – Острого: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2012. – Вип. 21. – 396 с.

Елена Станиславовна Монке,
кандидат педагогических наук,
доцент кафедры семейной и специальной педагогики и психологии,
Государственное учреждение «Южноукраинский национальный педагогический
университет имени К. Д. Ушинского»,
ул. Нищинского 1, г. Одесса, Украина

Екатерина Евгеньевна Ковалева,
студентка 2 курса факультета дошкольной педагогики и психологии,
Государственное учреждение «Южноукраинский национальный педагогический
университет имени К. Д. Ушинского»,
ул. Нищинского 1, г. Одеса, Украина

К. Д. УШИНСКИЙ: ХРИСТИАНСКАЯ СУЩНОСТЬ МОРАЛЬНО–ДУХОВНОГО ВОСПИТАНИЯ ДОШКОЛЬНИКОВ

В этой статье проанализированы, широко используемые сегодня в морально-духовном воспитании дошкольников, педагогические идеи и литературное наследие К. Д. Ушинского, как представителя религиозно – педагогического подхода к сущности, предмету и функциям духовно – морального воспитания в педагогической науке XIX – начала XX века. Другими подходами к духовно-моральному воспитанию личности этого периода современными украинскими учеными (В. Ворожбит, И. Сиданич, О. Стьопина, О. Сухомлинская и др.) определены материалистический и идеалистический подходы. Религиозно – педагогический подход предусматривал раскрытие и осмысление смысла человеческого бытия. Морально – духовное воспитание представителями религиозно – педагогического подхода рассматривалось в интегративном единстве с эстетическим. Морально – духовное воспитание, за К. Д. Ушинским, должно направляться на возвышение сердца ребенка как центра духовной жизни. Ученый утверждал, что потребность веры, религиозности, духовного самосовершенствования является врожденной. Особенно отчетливо эти врожденные потребности наблюдаются у детей. Поэтому их следует облагораживать, развивать, наполнять христианским содержанием. К. Д. Ушинский писал о важности воспитания детей на национально – культурных традициях. Особенностью национального морально – духовного воспитания есть его христианский вектор, ведь как известно, религиозность является ментальной чертой украинского народа, а духовность украинцев невозможно представить без христианских нравственных ценностей. Идеи К. Д. Ушинского, подтверждая христианскую сущность морально духовного воспитания, и определяя его центральной гранью в национально – культурном направлении развития национальной речи, обращают нас к богатствам национальной художественной литературы. Философско – педагогический опыт о христианской сущности морально – духовного воспитания личности и литературное наследие К. Д. Ушинского по – прежнему остаются актуальными и эффективно используются в направлении морально – духовного воспитания современных дошкольников.

Ключевые слова: К. Д. Ушинский, морально-духовное воспитание, дошкольники, религиозно – педагогический подход, христианская сущность, художественная литература.

Elena Monke,
PhD, Associate Professor at
the Department of Family and Special Pedagogy and Psychology,
State institution “South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky”,
1, Nischinskogo, Str., Odessa, Ukraine

Katerina Kovaleva,
a second-year student of the Faculty of Preschool Pedagogy and Psychology.
State institution “South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky”,
1, Nischinskogo, Str., Odessa, Ukraine

K. D USHINSKY ABOUT THE CHRISTIAN ESSENCE OF THE MORAL AND SPIRITUAL EDUCATION OF PRESCHOOL CHILDREN

The author of the article analyzes the pedagogical ideas and literary heritage of K. D. Ushinsky which are widely used in moral and spiritual upbringing of preschool children. K. D. Ushinsky was a representative of the religious pedagogical approach of pedagogical science of the 19th and early 20th centuries in the field of the essence, subject

and functions of spiritual and moral upbringing. According to the concepts of modern Ukrainian scientists (V. Vorozhbit, I. Sidanich, O. Stiopina, O. Sukhomlinskaya, etc.) other approaches to the spiritual and moral education of the personality of this period have been defined the materialistic and idealistic approaches. The religious pedagogical approach enabled the disclosure and interpretation of the meaning of human existence. The representatives of the religious and pedagogical approach considered moral and spiritual upbringing in integrative unity with the aesthetic upbringing. Moral and spiritual upbringing, as K. D. Ushinsky said, should be directed at raising a child's heart as the center of his / her spiritual life. The scientist argued that the need for faith, religiosity, spiritual self-improvement is innate. These innate needs are observed in children especially distinctly. Therefore, they should be ennobled, developed, filled with Christian contents. K. D. Ushinsky wrote about the importance of bringing up children on national and cultural traditions. The peculiarity of the national moral and spiritual upbringing is its Christian vector, as it is known that religiosity is a mental feature of the Ukrainian people, and the spirituality of Ukrainians cannot be imagined without Christian moral values. The ideas of K. D. Ushinsky, confirming that the Christian essence of moral spiritual upbringing, and defining it as the central facet in the national cultural direction as the development of national speech, turn us to the wealth of national belletristic literature. The philosophical and pedagogical experience of the Christian essence of the moral and spiritual upbringing of an individual and the literary heritage of K. D. Ushinsky are still relevant and effectively used in the direction of moral and spiritual upbringing of modern preschoolers.

Key words: K. D. Ushinsky, moral and spiritual upbringing, preschool children, religious pedagogical approach, Christian essence, belletristic literature.

Подано до редакції: 2.01.2017 р.

Рекомендовано до друку: 16.01.2017 р.

Рецензент: д.пед.н., професор А. М. Богуш